

УДК 504.75.13.101.1

Варвянський С. М.
професор кафедри філософії та політології
Полтавського університету економіки і торгівлі,
доктор філософських наук, професор

СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Для цивілізації в цілому та конкретно незалежної України надзвичайно актуальною є екологічна проблема. Склалася така ситуація, що й у другому десятилітті ХХІ століття наша держава, її народ опинилися в зоні екологічної катастрофи. Якщо враховувати аварію на Чорнобильській АЕС та сьогоденні бойові дії в Луганській і Донецькій областях, то можна без перебільшення говорити, що природа України переживає «екологічний інфаркт».

Закономірно, що в наш час термін «екологічна криза» широко використовується в науковій літературі, засобах масової інформації, ставши практично здобутком кожної людини, яка усвідомила, що життя й здоров'я теперішніх і майбутніх поколінь залежить від стану навколишнього середовища. небезпека, руйнівні наслідки екологічної кризи насуваються на людину з усіх боків: забруднення й виснаження сільськогосподарських земель, забруднення атмосфери й води, зменшення озонного шару, згубні зміни клімату, небезпека парникового ефекту, вичерпання природних ресурсів тощо. Звідси постає глобальність, різнобічність екологічної кризи, що вказує на фундаментальність її причин, які, відповідно, вимагають найрадикальніших змін у житті й свідомості всіх людей планети. Тому переорієнтація свідомості людини на суттєве покращення екологічної ситуації буде мати велике значення для формування раціонального, дбайливого ставлення до природи, зрештою, позитивно позначиться на добробуті та здоров'ї людей.

Метою статті є зображення світоглядних аспектів сучасної екологічної проблеми та шляхів подолання екологічної кризи завдяки формуванню в людей екологічного мислення, екологічної культури, екологічної етики, екологічного гуманізму.

Стан сучасної надзвичайно складної екологічної ситуації в найбільш загальному вигляді та в традиційному для філософії формулюванні на сьогодні виявляється у формах, які абсолютно не відповідають не лише морально-етичним, естетичним, а й природним запитам самої людини. Аналіз взаємовідносин природи й сучасного суспільства дає можливість зробити висновок, що нині в полі зору знаходиться проблема безконтрольної експансії техніки (в широкому розумінні цього поняття) та зростання її ролі в повсякденному житті, що призвело до суттєвого погіршення якості природного довкілля. Зазначимо, що головна причина названого процесу, з одного боку, полягає в природному, історично зумовленому розвитку суспільства, еволюції свідомості, стані загальної та індивідуальної культури, а з іншого – у відставанні соціальних, правових та інших механізмів регулювання цих процесів і суспільного осмислення його результатів, запізнлій перспективній оцінці їх цінності й негативних наслідків. За такого стану ситуації виникають актуальні питання вивчення філософських та етико-гуманістичних аспектів екологічної проблеми.

Слід зауважити, що дослідження проблеми взаємовідносин природи й людини проводилися ще в минулі епохи. З історії розвитку цивілізації відомі імена геніальних мислителів, учених, які збагатили всі науки про природу та взаємозв'язки її різноманітних явищ. Серед них такі, як Арістотель, Л. да Вінчі, Ф. Бекон, М. Монтень, Г. Галілей, Ж.Л. Бюфон, Ж.Б. Ламарк, О. Гумбольдт, Ч. Дарвін, В.І. Вернадський та інші. Вони вбачали в природі етичну й естетичну норму, до певної міри – зразок здорової природного життя людини. Так, один із найвидатніших давньогрецьких філософів Арістотель (384–322 рр. до н. е.)

говорив: «Природа нічого не робить даремно і не втрачає нічого необхідного» [1, с. 441].

Світоглядні ідеї, які в наші дні сприймаються як екологічні, зустрічаються в працях багатьох учених, а саме: хіміка Д.І. Менделєєва, ботаніка К.І. Тімірязєва, ґрунтознавця В.В. Докучаєва, кліматолога О.І. Войейкова, лісовода В.М. Сукачова, геохіміка О.Є. Ферсмана та інших.

Глибоку за змістом думку про Природу (саме з великої літери) у напрямі формування екологічної свідомості в людини знаходимо в німецького мислителя, природознавця, поета Й.Ф. Гете (1749–1832 рр.), який відмічав: «Вона (природа – С. В.) все. Вона сама себе і нагороджує, і карає, і радує, і мучить. Вона сувора й лагідна, любить і жахає, немінна й могутня. Усе в ній безупинно, вона не знає минулого й майбутнього, теперішнє її – вічність. Вона ласкава... Вона премудра і тиха... Вона хитра, проте лише для доброї цілі, і краще за все не помічати її хитрості... Як вона творить, так можна творити вічно» [3, с. 363].

Широке коло аспектів взаємодії світогляду й екології досить активно опрацьовувалося вітчизняними й закордонними дослідниками. Серед них можна назвати В.О. Анучина, Д.А. Арманда, В.В. Гірусова, Ж. Дорста, М.М. Кисельова, В.С. Крисаченка, І.В. Круть, М.М. Мойсєєва, І.Ф. Надольного, В.С. Лямина, К.Х. Рахматулліна, Л.А. Солов'я, Є.К. Федорова, І.Т. Фролова, В.І. Шинкарука та інших.

Отже, потреба проникнення в глибинні зв'язки людини й природи з'явилася не на пустому місті. Постійне, багатовікове тяжіння до неї – це невід'ємна ознака суспільної свідомості, що розвивається, соціальних установок, які вдосконалюються. Акцентування напрямів зумовлюється тривогою за долю всього живого в планетарному масштабі, передчуттям тієї екологічної кризи, з якою живе сьогодні людина на нашій планеті. Аналізуючи сутність, причини й головні умови екологічної кризи та її наслідків, ще на початку другої половини минулого століття відомий популяризатор науки П. Фарб справедливо писав: «Людина опинилася біля керма біосфери, не знаючи правил на-

вігації». Нині ситуація у взаємодії природи й суспільства дійшла до такого стану, коли людина не може без кінця нехтувати законами, а також управляти екосистемами, які підтримують у рівновазі численні форми життя. Такий основний принцип екології було сформульовано ще в XVII столітті філософом Ф. Беконом: «Ми не можемо керувати природою інакше, як підкорятися їй».

Нині формування екологічної свідомості, екологічної культури – це найважливіше завдання нашої держави, оскільки такий напрям пов'язаний зі здоров'ям нації. Директор Інституту філософії України імені Г.С. Сковороди М.В. Попович у змістовному дослідженні «Нарис історії культури України» пише: «Упродовж XX століття Україна зробила великий ривок у галузі освіти, побутової культури, техніки й науки, Україна <...> – це колосальні можливості прогресу цивілізації, адже в масі своїй це добре підготовлені, працьовиті та здатні сприймати нове фахівці, світлі голови й золоті руки. Найбільше вони потребують світлої гуманітарної культури, щоб усі їх можливості розвивались у єдиному й різноманітному цілому» [6, с. 3].

Про значення формування екологічної свідомості, екологічної грамотності для подолання протиріч у системі «природа – суспільство» зазначає доктор філософських наук, професор М.М. Кисельов. Він стверджує: «Екологічна грамотність нагально проявляє себе як грамотність соціальна, адже навколишнє середовище включає не лише природні, а й соціальні фактори. Вони взаємопов'язані найтіснішим чином» [4, с. 6].

Дійсно, до формування екологічної свідомості необхідно підходити з позицій двох принципів: принципу гармонії людини й природи, тобто органічного зв'язку світосприйняття, світорозуміння й такого світогляду, який забезпечує усвідомлення людиною себе невід'ємною часткою природи, а також принципу особистої відповідальності за все живе на планеті, усвідомлення її залежності як від суспільства, так і від кожної особистості. Саме за такого розгляду цих аспектів ідеться не про

абстрактно існуючі моральні заборони чи правила, а про соціальні, соціально-психологічні умови розв'язання проблеми виживання людини та збереження самої природи в цілому.

Академік В.І. Шинкарук зазначав, що екологія людини є предметом і продуктом її виробничої й соціокультурної діяльності, спрямованої на задоволення матеріальних і духовних умов людського життя. Науковець підкреслював, що несумісність людської цивілізації із силами природи, глибока суперечність і дисгармонія між ними є найважливішою основою відчуження людини від природи, тобто полягає в самій людській діяльності. Підтвердженням наведеної думки В.І. Шинкарука в наші дні є воєнні дії на території Луганської й Донецької областей, коли людиною використовуються надзвичайно сучасні види воєнної зброї, від якої навколишнє середовище зазнає катастрофічної шкоди: у широких масштабах порушується рівновага в біоценозах та екосистемах.

Філософ, еколог, доктор філософських наук, професор В.С. Крисаченко вважає, що майбутнє цивілізації, відповідальність за це майбутнє, яке нестримно й безперервно стає сучасним, а потім і минулим, залежить від усіх народів, усіх держав планети. Він існуючу ситуацію розглядає так: «Сучасне людство надзвичайно занепокоєне відчуттям загрози глобальної екологічної катастрофи, яка здатна згубити все життя на Землі, саму царину Людини розумної. Саме про це сьогодні багато пишуть представники різних галузей науки, діячі культури й освіти, саме внаслідок цього все частіше згадуються апокаліптичні передбачення Святого Письма. Зрештою, екологія нині опинилася в центрі уваги людської спільноти, проте тлумачення нагальних екологічних проблем ще не виходить за межі заполітизованих та популістських уявлень або наївної футурології» [5, с. 8].

Таким чином, розв'язання сучасної глобальної екологічної проблеми передбачає екологічне мислення, екологічну моральність, екологічну культуру, екологічні знання, розумні потреби людини щодо природи, мудрість і гуманність усіх

рішень і вчинків, які зачіпають навколишнє природне середовище. Мова йде про співвідношення природи й культури, природи й добробуту людей, природи й здоров'я людей, природи й моралі. Аналіз екологічної кризи дозволяє стверджувати, що в ХХІ столітті людина повинна жити з новим екологічним мисленням, екологічною культурою, екологічною етикою та екологічним гуманізмом. Саме це має стати стратегією й тактикою виживання цивілізації. Основний висновок за результатами дослідження цієї теми можна зробити за допомогою класичної думки геніального вченого-енциклопедиста В.І. Вернадського (1863–1945 рр.), який писав: «Людина вперше реально зрозуміла, що вона – житель планети й може, повинна мислити й діяти в новому аспекті, не лише особи, сім'ї або роду, держав або їх союзів, а й у планетарному масштабі» [2, с. 24].

Література

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Наука, 1976– . – Т. 1. – 1976. – 606 с.
2. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетарное явление / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1976. – 427 с.
3. Гете И.В. Избранные произведения по естествознанию / И.В. Гете. – М. : Наука, 1957. – 327 с.
4. Киселев Н.Н. В гармонии с природой / Н.Н. Киселев. – К. : Наукова думка, 1989. – 323 с.
5. Крисаченко В.С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології / В.С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1998. – 427 с.
6. Попович М.В. Нарис історії культури України / М.В. Попович. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2001. – 600 с.

Анотація

Варвянський С. М. Світоглядні аспекти екологічної проблеми. – Стаття.

У статті розглядаються філософські та етико-гуманістичні аспекти екологічної проблеми, які впливають на формування світоглядних орієнтацій у розв'язанні протиріч у системі «природа – суспільство».

Ключові слова: світогляд, екологія, екологічна проблема, екологічна етика, екологічна культура, екологічний гуманізм.

Аннотация

Варвянский С. М. Мировоззренческие аспекты экологической проблемы. – Статья.

В статье рассматриваются философские и этико-гуманистические аспекты экологической проблемы, которые влияют на формирование мировоззренческих ориентаций в разрешении противоречий в системе «природа – общество».

Ключевые слова: мировоззрение, экология, экологическая проблема, экологическая этика, экологическая культура, экологический гуманизм.

Summary

Varvianskyi S. M. **Worldview aspects of modern ecological problems.** – Article.

The article deals with the philosophical and ethical

aspects of ecological problems which influence the worldview orientation in the solution of contradictions in the system of “nature – society”.

Key words: worldview, ecology, ecological problem, ecological ethics, ecological culture, ecological humanism.